

კახაბერ ციმინტია,
სტუ-ს ასოცირებული პროფესორი

რეზიუმე

ჰერმან ჰეინრიხ გოსენი „მარჟინალური რევოლუციის“ ერთ-ერთ წინამორბედად ითვლება, რომლის ნაშრომმაც ავტორის გარდაცვალებიდან 20 წლის შემდეგ პოვა აღიარება. ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებაში გოსენის წვლილი განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს, რამდენადაც ის იყო პირველი, ვინც შეიმუშავა მომხმარებლის რაციონალური ქცევის სრულფასოვანი თეორია, გამოიყენა ზღვრული ანალიზი მომხმარებლის ქცევის განსაზღვრისთვის, შეისწავლა საერთო და ზღვრული სარგებლიანობა, დაასაბუთა ზღვრული სარგებლიანობის კლება-დობის და რესურსების ოპტიმიზაციის პრინციპები.

ამასთან, თავისი თეორიის ფორმირებისას, მან მნიშვნელოვნად გაუსწრო მის წინამორბედებს მოვლენების დანახვა-შეფასების ორიგინალურობითა და გამოყენებული ანალიზის მეთოდებით. ამდენად, თავისი იდეების არაეფექტურ წარმოდგენასთან და რთულად გადმოცემასთან ერთად, სწორედ ასეთმა ორიგინალურობამ და ამ პერიოდში არსებული ეკონომიკური აზროვნებიდან მნიშვნელოვანმა წინსვრებამაც განაპირობა, გამოქვეყნებისას მისი ნაშრომისადმი დაბალი ინტერესი.

საკვანძო სიტყვები: ჰერმან ჰეინრიხ გოსენი, მარჟინალური რევოლუცია, საერთო სარგებლიანობა, ზღვრული სარგებლიანობა, გოსენის I და II კანონი

Summary

Kakhaber Tsimintia

“Marginal Revolution” and Herman Heinrich Gossen

Herman Heinrich Gossen, whose work was recognized after 20 years since the death of the author, is regarded as one of the predecessors of “Marginal Revolution”. Gossen’s contribution to the development of economic science deserves special attention as he was the first who elaborated the valuable theory of customer’s rational behavior, applied marginal analysis to define customer’s behavior, studied general and marginal utility, substantiated the principles of decreasing in utility and optimization of resources.

Besides, when forming his theory, Gossen outpaced his predecessors with the singularity of noticing and evaluating events and the methods of applied analysis. Thus, this very singularity and going beyond the economic thinking characteristics to that period, along with presenting his ideas ineffectively and delivering them in a difficult manner, stipulated poor interest to Gossen’s works while their publishing.

ჰერმან ჰეინრიხ გოსენი მკვლევართა იმ რიცხვს განეკუთვნება, რომლებმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს მეცნიერების კონკრეტული დარგის განვითარებაში, მაგრამ მიუხედავად მათი დიდი მოლოდინისა, ნაშრომებმა გამოქვეყნებისთანავე, ხოლო ავტორებმა სიცოცხლეში ვერ პოვეს აღიარება და მხოლოდ მოგვიანებით, სხვა მეცნიერთა მიერ მსგავსი კვლევების გამოქვეყნების შემდეგ იქნა მათი შრომების მნიშვნელობა აღიარებული. ამიტომაც ჰ.გ. გოსენის სახელი ხშირად მოჰყავთ იმ მეცნიერთა მაგალითად, რომლებმაც თავიანთ კვლევებში გამოყენებული ანალიზის მეთოდებით და მიღებული შედეგებით დროს გაუსწრეს და მათი წვლილი მოითხოვეს განსაკუთრებულ ყურადღებას (მაგ. 7; 3.).

წარმოდგენილ სტატიაში ჩვენს მიზანს წარმოადგენს კიდევ ერთხელ, მოკლედ განვიხილოთ ჰერმან ჰეინრიხ გოსენის წვლილი მარჟინალურ რევოლუციაში.

ჰერმან ჰეინრიხ გოსენი (ჰერმან ჰეინრიხ ფოსტენი) (1810-1858) დაიბადა ქ. დურენში (გერმანია). გადასახადის ამკრეფის ოჯახში. 1829 წელს ჩაირიცხა ბონის უნივერსიტეტში, სადაც 1831 წელს დაასრულა სახელმწიფოსა და სამართლის კურსი და სწავლა გააგრძელა ბერლინში. 1834 წლიდან იგი საჯარო სამსახურშია. 1847 წლიდან თავის ერთადერთ ნაშრომზე - „ადამიანურ ურთიერთობათა კანონებისა და აქედან გამომდინარე ადამიანური ქცევის წესების გამოკვლევა“-ზე („Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs und der daraus fließenden Regeln für menschliches Handeln.“) დაიწყო მუშაობა და 1854 წელს დაბეჭდა (6). სავარაუდოდ საჯარო სამსახურიდან წასვლა (1847 წ.) დაკავშირებულია სწორედ წიგნზე მუშაობის დაწყებასთან, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს თუ რაოდენ მნიშვნელობას ანიჭებდა იგი აღნიშნულ ნაშრომს. იგი მიიჩნევდა, რომ ეკონომიკის სფეროში მან ისეთივე აღმოჩენები გააკეთა, როგორიც კოპერნიკმა ასტრონომიაში. თუმცა იმედები უცრუვდება, ნაშრომმა ვერ პოვა აღიარება, წიგნის მხოლოდ რამდენიმე ეგზემპლარი იყიდება და საბოლოოდ ავტორს ამოაქვს გაყიდვიდან და ანადგურებს (სავარაუდოდ წვავს) მას. აღნიშნულმა ნაშრომმა აღიარება ავტორის გარდაცვალებიდან (1858 წ.) 20 წლის მერე პოვა, როცა 1878 წელს ინგლისელმა პროფესორმა ადამსონმა ეს წიგნი შემთხვევით იპოვა ბრიტანეთის წიგნის მუზეუმში. ამავე წელს ნაშრომს გაეცნო უ. ჯეფონსი. მან და ლ. ვალრასმა ამ წიგნის მხოლოდ რამდენიმე ეგზემპლარი იპოვეს და უკვე 1889 წელს ახლიდან იქნა გამოცემული. (მაგ. 6; 4; გვ. 276-277; 2;).

ცნობილია, რომ „მარჟინალურ რევოლუციას“

უნოდებენ იმ რადიკალურ ცვლილებებს, რომლის შედეგადაც მოხდა „კლასიკური სკოლის“ ფასეულობების გადაფასება და ეკონომიკური მოვლენების განხილვისას ადგილი დაიმკვიდრა ზღვრულმა ანალიზმა (სიტყვა „მარჟინალ“ ანგლო-ფრანგულში ზღვრულს ნიშნავს).

„მარჟინალური რევოლუციის“ აღსრულების შესახებ პირველად ლეონ ვალრასმა აღნიშნა 1886 წელს, რომელიც თვლიდა, რომ მან პირველმა გამოიყენა ზღვრული ეკონომიკური სიდიდეების კვლევის ახალი მეთოდი. თუმცა, როგორც მოგვიანებით გაირკვევა, კარლ მენგერსა და უილიამ ჯევონსს თავიანთ ნაშრომებში იგივე მეთოდები ქონდათ გამოყენებული. „მარჟინალური რევოლუციის“ ძირითადი იდეები წარმოდგენილია უ.ს. ჯევონსის მიერ 1871 წელს გამოშვებულ ნაშრომში „პოლიტიკური ეკონომიის თეორია“, ამავე წელს კ.მენგერის მიერ წარმოდგენილ „პოლიტიკური ეკონომიის დასაბუთებაში“ და 1874 წელს უ. ჯევონსის მიერ შექმნილ ნაშრომში „წმინდა პოლიტიკური ეკონომიის ელემენტები“ (მაგ. 7; 8).

„მარჟინალიზმის“ ძირითადი მეთოდოლოგიური პრინციპები შესაძლებელია შემდეგნაირად წარმოვადგინოთ: ღირებულების განსაზღვრა დოვლათის მიერ კონკრეტული მომხმარებლისთვის მისი სუბიექტური სარგებლის საფუძველზე; მთლიანი და საშუალო სიდიდეების ნაცვლად ზღვრული სიდიდეების გამოყენება; მეთოდოლოგიური ინდივიდუალიზმი; ეკონომიკური მოვლენების შესწავლისას სტატიკურ და წონასწორულ მიდგომებზე დაყრდნობა; ეკონომიკური რაციონალიზმი; მათემატიკური მეთოდების ფართო და აქტიური გამოყენება (მაგ. 7; 8).

ღირებულების ახალი თეორიის ჩამოყალიბების შედეგად მოხდა საქონლის (დოვლათის) მთლიანი და ზღვრული სარგებლიანობის განცალკევება, რამაც საფუძველი შექმნა „სმიტის პარადოქსის“ მეცნიერული ახსნისათვის.

როგორც ცნობილია „სმიტის პარადოქსის“ არსი შემდეგში მდგომარეობს: თუ ღირებულება დამოკიდებულია საქონლის სასარგებლო ეფექტზე, მაშინ რატომაა რომ ადამიანისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის და შესაბამისად, უფრო მაღალი სასარგებლო ეფექტის მქონე საქონელი (დოვლათი) (მაგ. წყალი), ფასდება ძალზე დაბალი ღირებულებით ან საერთოდ არ აქვს იგი, მაშინ როცა ისეთი დოვლათის ღირებულება (მაგ. ალმასი), რომლის ეფექტი ინდივიდის ბუნებრივი მოხმარებისთვის არც თუ ისე მნიშვნელოვანია, მაღალია. მარჟინალისტებმა იგი ასე ახსნეს: ერთეული წყლის (რომელიც დიდი რაოდენობითაა) ზღვრული სარგებლიანობა უფრო დაბალია იშვიათი ალმასის ზღვრულ სარგებლიანობაზე (7; 8).

„მარჟინალურ რევოლუციაში“ ორ ეტაპს გამოიყენებენ: პირველი ეტაპი მოიცავს XIX საუკუნის 70-80-იან წლებს, როცა კ. მენგერის, უ. ჯევონსისა და ლ.ვალრასის მიერ თავიანთ ნაშრომებში მოხდა მარჟინალურ იდეათა განზოგადება. ამ ეტაპზე საქონლის

ღირებულების განსაზღვრის მთავარ პირობად მისი სარგებლიანობა იქნა მიღებული, ხოლო თვით სარგებლიანობის შეფასება მიღებულ იქნა ფსიქოლოგიურ მახასიათებლად, თითოეული კონკრეტული ადამიანის პოზიციიდან გამომდინარე. ამიტომაც აღნიშნულ პერიოდს „ადრეულ მარჟინალიზმს“ ან „მარჟინალიზმის სუბიექტურ მიმართულებას“ უწოდებენ. მეორე ეტაპი ამავე საუკუნის 90-იან წლებს მოიცავს და დაკავშირებულია სუბიექტივიზმიდან გამოსვლასთან, მარჟინალიზმის იდეების შეთანხმებასთან კლასიკური სკოლის იდეებთან. კერძოდ, მანამდე თუ მხოლოდ მოხმარების სფეროზე ხდებოდა აქცენტირება, ამჯერად მასთან ერთად წარმოების სფეროს შესწავლის აუცილებლობაზე გაამახვილეს ყურადღება. ფართოდ იყენებენ მათემატიკური მოდელების მეთოდებს. კლასიკური სკოლის იდეებთან, ასეთი თანხვედრის გამო შესაბამისად, მათ უკვე „ნეოკლასიკოსებს“ უწოდებენ. მეორე ეტაპის წარმომადგენლები არიან ა. მარშალი, ჯ.ბ. კლარკი, ვ. პარეტო. (მაგ. 1; გვ. 20. 8).

ჰ.ჰ. გოსენის ნაშრომი - „ადამიანურ ურთიერთობათა კანონებისა და აქედან გამომდინარე ადამიანური ქცევის წესების გამოკვლევა“ - არ არის თავებად ან ნაწილებად დაყოფილი, მაგრამ თეორიული წყობის თვალსაზრისით შესაძლებელია ორ თანაბარი ზომის ნაწილად დაყოფა. ჰპირველი ნაწილი ეთმობა თეორიის ჩამოყალიბებას („სარგებლიანობის (კმაყოფილების) თეორია“) და დასაწყისშივეა ჩამოყალიბებული სარგებლიანობის ორი ძირითადი კანონი, რომლებმაც შემდგომში გოსენის I და II კანონის სახელწოდება მიიღეს. მეორე ნაწილი აღნიშნული თეორიის გამოყენებას ეძღვნება, მათ შორის იმ ქცევის წესებს, რომლითაც უნდა მოხდეს მოქმედება მაქსიმალური კმაყოფილების მიღების პროცესში. აქვე მკაფიოდაა განსაზღვრული გოსენის პოზიცია კერძო ინციატივასა და თავისუფალ კონკურენციასთან მიმართებაში, იგი არ ემხრობა ეკონომიკაში მთავრობის ჩარევას. უპირველეს ყოვლისა აღნიშნავს, რომ ეკონომიკური მეცნიერების მიზნად განსაზღვრულია ადამიანისადმი დახმარება მაქსიმალური სარგებლიანობის (კმაყოფილების) მიღებაში.

გოსენის პირველი კანონი ასახავს ზღვრული სარგებლიანობის კლებადობის პრინციპს, ან როგორც თვითონ ავტორი აღნიშნავს „დოვლათის ბოლო ატომის ფასეულობას“. კერძოდ, ერთი და იმავე ფასეულობის მოხმარებიდან მიღებული კმაყოფილება, როდესაც მოხმარებას უწყვეტად განვაგრძობთ, სულ უფრო მცირდება, მანამ სანამ არ დადგება გაჯერების მომენტი“ (7; 2; გვ. 4-5).

ამასთან არსებობს გოსენის ამ პრინციპის რამდენიმე ინტერპრეტაცია. კერძოდ, ზოგიერთი ავტორი აღნიშნული პრინციპის ავტორისეულ ასახვას შემდეგ ორ დებულებაში ხედავს: „ა) ერთი და იმავე სიამოვნების სიდიდე, როცა მოხმარებას უწყვეტად განვაგრძობთ, მცირდება მანამ სანამ არ დადგება სრული გაჯერება; ბ) სიამოვნების სიდიდის მსგავსი კლება ხდება მაშინ, როცა ჩვენ განმეორებით ვლე-

ბუღალტრით ადრე მიღებულ სიამოვნებას. ამასთან, სიამოვნების სიდიდე და მისი ხანგრძლივობა მით უფრო მცირდება, რაც უფრო ხშირია მოხმარების გამოყენება” (5);).

გოსენის მეორე კანონი აღწერს იმ ძირითად პირობას, რომლის დროსაც შეიძლება მიღწეულ იქნას კმაყოფილების მაქსიმალური დონე (სარგებლიანობის მაქსიმირების პრინციპი) „იმისთვის, რომ მიღწეულ იქნას კმაყოფილების მაქსიმალური დონე, ინდივიდი რომელსაც აქვს არჩევანი სხვადასხვა სახის კმაყოფილებებს შორის, მაგრამ არ აქვს საკმარისი დრო ყველა მათგანის გამოყენებისთვის, ვალდებულია გამოიყენოს ყველა მათგანი, ისე რომ მოხმარების შეწყვეტის პროცესში ყველა კმაყოფილების დონე იყოს ერთნაირი” (7; 2; გვ.12).

ისევე, როგორც პირველი კანონის შემთხვევაში, ამჯერადაც ვხვდებით მის ფორმით განსხვავებულ, მაგრამ შინაარსით იდენტურ ინტერპრეტაციას, რომელიც გოსენის ნაშრომიდან უფრო ვრცელ ციტირებას ეყრდნობა. კერძოდ „ა) სიამოვნების თითოეული ცალკეული სახისთვის, მისი უფრო ხშირი ან ნაკლები გამოყენებიდან გამომდინარე, არსებობს მოხმარების ისეთი ხერხი, რომლის დახმარებითაც ადამიანი აღწევს კმაყოფილების უმაღლეს დონეს. თუ ეს მაქსიმუმი მიღწეულია, შემდგომში უფრო ხშირი ან უფრო ნაკლები მოხმარება მას ამცირებს; ბ) ადამიანმა, რომელსაც გააჩნია სიამოვნების სხვადასხვა სახეებს შორის არჩევანის თავისუფლება, მაგრამ არ აქვს საკმარისი დრო მათი სრული გამოყენებისთვის, მოხმარების შეწყვეტის მომენტისთვის უნდა შეარჩიოს მათი ისეთი თანაფარდობა, რომ თითოეულისგან მიღებული კმაყოფილება იყოს თანაბარი; გ) ადამიანისთვის სიამოვნების ზრდის შესაძლებლობა წარმოიქმნება ყოველთვის, როცა სხვა თანაბარ პირობებში, შესაძლებელი ხდება მიიღოს სიამოვნების ახალი სახე, როგორი მცირეც არ უნდა იყოს იგი, ან აიმაღლოს უკვე ცნობილი სიამოვნება, საკუთარი თავის სრულყოფის ან გარე სამყაროსთან ურთიერთქმედების გზით” (5);). აღნიშნული კანონები წარმოდგენილია გრაფიკულად (ვერტიკალურ ღერძზე წარმოდგენილია სარგებლიანობა, ჰორიზონტალურზე — დრო) და ანალიტიკურად. დროში კმაყოფილების შემცირება გამოსახულია კლებადი წრფით, აბცისთა ღერძთან რომლის გადაკვეთის წერტილი გვიჩვენებს გაჯერების მდგომარეობას.

„სარგებლიანობის თეორიის” ანალიზის შემდგომ გოსენი გადადის ღირებულების (ფასეულობის) განხილვაზე. დოვლათის ღირებულებას უკავშირებს მის მიერ მინიჭებულ სარგებლიანობას (სიამოვნებას), ახდენს, სარგებლიანობის გრაფიკის ღირებულების გრაფიკად მოდიფიკაციას სადაც ვერტიკალურ ღერძზე დოვლათის ღირებულებაა წარმოდგენილი, ხოლო ჰორიზონტალურზე კი - მისი რაოდენობა. მოხმარების გარდა გოსენი აღნიშნულ მიდგომას ავითარებს წარმოებაზეც.

მიუხედავად იმისა, რომ ყველაზე ხშირად ეკონომიკის მეცნიერების განვითარებაში გოსენის წვლილის

დახასიათებისას სწორედ ზღვრული სარგებლიანობისა და ოპტიმიზაციის პრინციპები განიხილება, აღსანიშნავია, რომ მის ნაშრომში ფორმალურად აღწერილი ფორმითაა წარმოდგენილი გაცვლის, კაპიტალისა და სარგებლის, რენტის, ფასის ცვლილებისა და მოთხოვნის და შემოსავლების ცვლილების, შრომასა და დასვენებას შორის არჩევანის საკითხები.

ამგვარად, ჰ. გოსენმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა „მარჟინალური რევოლუციის” აღსრულებაში. ის იყო პირველი, ვინც შეიმუშავა მომხმარებლის რაციონალური ქცევის სრულფასოვანი თეორია, გამოიყენა ზღვრული ანალიზი მომხმარებლის ქცევის განსაზღვრისთვის, შეისწავლა საერთო და ზღვრული სარგებლიანობა, დაასაბუთა ზღვრული სარგებლიანობის კლებადობის და რესურსების ოპტიმიზაციის პრინციპები.

ამასთან, თავისი თეორიის ფორმირებისას, მან მნიშვნელოვნად გაუსწრო მის წინამორბედებს მოვლენების დანახვა-შეფასების ორიგინალურობითა და გამოყენებული ანალიზის მეთოდებით. ამდენად, თავისი იდეების არაეფექტურ წარმოდგენასთან და რთულად გადმოცემასთან ერთად, სწორედ ასეთმა ორიგინალურობამ და ამ პერიოდში არსებული ეკონომიკური აზროვნებიდან მნიშვნელოვანმა წინსწრებამაც განაპირობა, გამოქვეყნებისას მისი ნაშრომისადმი დაბალი ინტერესი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბინაძე ბ., ლიპარტია ზ., ციმინტია კ. მიკროეკონომიკა. თბილისი, 2004.
2. Gossen H.H. Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs und der daraus fließenden Regeln für menschliches Handeln (1889).
3. Thomas E. Chamberlain. History of the Gossen Equation and 21 st Century Applications. 69th International Atlantic Economic Conference .24– 27 March 2010 in Prague. <http://www.chamberlain-west.com/papers/100420History%20of%20the%20Gossen%20Equation.pdf>
4. Ядгаров Я.С. История экономических учений. М., 2004.
5. Розмаинский И.В., Холодилин К.А. История экономического анализа на Западе. СПб. 2000. http://society.polbu.ru/rozmainsky_econanalysis/ch34_i.html
6. <http://www.economictheories.org/2008/08/hermann-heinrich-gossen-biography-model.html>
7. <http://www.rus-lib.ru/book/35/eb/26/176-213.html>
8. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/Gor/10.php